

A tékozló fiú magatartásában („add ki az örökség nekem járó részét” – „kicsapongó étellel eltékoztolta vagyonát”, vö. Lk 15,11-32) nem túl nehéz felismerni a fogyasztói szemlélet- és életmódot.

Fogyasztásról érthetjük a használati javak, a szolgáltatások és az információk (sajtó, televízió, internet) mindenfajta igénybevételét. Figyelmen kívül hagyjuk most mindazt, ami az alapszükségletek (táplálkozás, ruházkodás, lakás, egészség) kielégítését szolgálja. Bizonyára ezeken a területeken is folyik fölösleges és luxus jellegű fogyasztás. Lehetetlen általánosan elfogadott mércét kialakítani arra nézve, mi az, amire tényleg szükség van, és mi az, ami fölösleges a kielégítő élet szempontjából. Elég, ha mindenki megkérdezi önmagától: Fogyasztási szokásaim, illetve fogyasztási vágyaim közül melyekért tudok felelősséget vállalni? Mindenesetre ezt a felelősségvállalást három globális horizont összefüggésében kell vizsgálat tárgyává tenni.

Az első az **Észak-Dél horizont**. Sok mindent csak azért engedhetünk meg magunknak pénzügyileg, mivel számtalan termék a szegény országokból érkezik hozzánk. Fogyasztókként – akaraton kívül – egy világméretű kizsákmányolási lánc túlsó végén vagyunk.

A második az **ökológiai horizont**. Az, hogy a világ népességének a gazdag ipari államokban élő 20%-a nagyjából a nyersanyagok 80%-át használja el, és a károsanyag-kibocsátásban több mint 90%-ban felelős, főként fölösleges fogyasztásunk módjából és méreteiből következik. Bármilyen árut (vagy szolgáltatást!) veszek meg (s legyen az mégoly környezetbarát is), „utólagos okozója” vagyok annak a nyersanyag- és főleg energiafőhasználásnak, valamint károsanyag-kibocsátásnak, amely bekövetkezett az illető áru előállításával, szállításával és eladásával.

A harmadik a **jövő horizontja**. Mi, mai emberek, elpocsékoljuk a pótolhatatlan nyersanyagokat, amelyek még a mi életünkben oly szü-

kössé válnak, hogy valószínűsítik a nyersanyagokért folytatott további háborúkat (amilyen legutóbb az Öböl-háború volt). Mire gyermekeink olyan időségek lesznek, mint mi most, nem lesz már kőolajuk, és fontos ásványanyagokban is hiányt szenvednek majd. Másfelől rettenetes mennyiségű, súlyosan mérgező különleges szemetet és radioaktív hulladékot hagyunk rájuk. Visszavonhatatlanul kiirtunk növény- és állatfajokat, drámaian megváltoztatjuk a Föld klímáját és elvékonyítjuk az életet védő ózonréteget. Döntő változtatások nélkül nem tartható fenn mostani életmódunk.

Miért olyan nehéz levonni a következtetéseket? – Csupán arra szeretnék itt emlékeztetni, amit mindannyian tudunk, vagyis hogy sok mindent, amit pénzügyileg megengedhetünk magunknak, etikai szempontok alapján nem lenne szabad megengednünk magunknak. Miért olyan nehéz következtetéseket levonnunk ebből a tudásunkból? Miért nem köteleződnek el legalább a keresztények és az egyházak egy radikálisan másfajta, nevezetesen igazságos, környezetkímélő és jövőképes életmód mellett – mégpedig konkrétan, és nem csupán szavakban?

Ennek egyik oka az, hogy ez a téma politikai tabut érint. Az ipari országok (és Ázsia meg Latin-Amerika ún. küszöb-országainak) kapitalista termelési módja számára létkérdés a mi fölösleges fogyasztásunk (csakúgy, mint az újabb és újabb fegyverkezés vagy az űrutazások, a fölösleges fogyasztás állami formái). – A másik ok az, hogy a fogyasztás kritikájával kulturális tabut sértünk. Mert a jólét, sőt a boldogság és az élet értelmének meghatározása az európai kultúra utóbbi 150 évében egyre erősebben kötődött az anyagi javakhoz és azok felhalmozásához. „A birtoklás kultúrájában” élünk (Erich Fromm), amelyben az emberek elkerülhetetlenül egyre több és több után vágyakoznak.

Ez a két tabu még nem magyaráz meg mindent. Nem jutunk előrébb,

amíg föl nem fedezzük fogyasztói életmódunkban a *szenvedélybetegség* tüneteit.

Szóljunk **előbb a szenvedélyről, aztán szenvedélyrendszeréről**. – A *szenvedély* formája (anyaghoz, ill. folyamathoz kötődő), illetve a szenvedély eszköze másodlagos, az alapot mindig valamilyen lelki zavar szolgáltatja, amely a szenvedélybeteg életpályája során keletkezett valamikor. Ebben a szemléletben nagyon fontos, hogy a szenvedélyfüggőséget nem morális csődnek tekintjük, hanem terápiát követelő és gyógyítható betegségnek.

Nekem úgy tűnik, hogy nálunk a *konzumizmus* a legerősebb szenvedélyforma, bár még kevésbé feltűnő, mint a megszokásszerű dohányzás vagy alkoholfogyasztás, egyúttal azonban az előbbieknél társadalmilag sokkal erősebben elfogadott, sőt támogatott. – A konzumista viselkedés minden társadalmi rétegben megjelenik: a szociális segélyben részesülőknél arról lehet fölismerni, hogy nagy adósságokba verik magukat költséges bútorok vagy háztartási eszközök vásárlásával; polgári körökben arról, hogy legjobb tudásuk és lelkiismeretük ellen cselekszenek (például naponta fogyasztanak egzotikus gyümölcsöket, epret és paradicsomot esznek télen, olcsó trópusi fából készült termékeket vásárolnak, divatos nyaralóhelyekre repülnek szabadságuk idején); a felső réteghez tartozóknál arról, hogy több autójuk és házuk van, különlegesen drága ruhákat és ékszereket viselnek, Amerikába mennek síelni vagy Hawaii szigetére szörfözni. A tárgyak, az információk és a vagyon mértéktelen felhalmozása is konzumista magatartás.

A konzumizmusban ugyanazokat a függőségi tüneteket lehet megfigyelni, mint más szenvedélyformákban: tagadás, hazudozás, kimagyarázás, a függőség vitatása vagy dacos igénylése, a realitás figyelmen kívül hagyása, meg nem tartott ígéret, szélsőséges önzés, saját akaratunk elleni cselekvés, nagy áldozatok meghozatala a szenvedély

kielégítése érdekében, egyre erősebb ismétlési kényszer egyre csökkenő kielégüléssel, az ambíciók elvesztése és eltompulás, végül morális és társadalmi lezüllesztés. Mivel a konzumizmus csak külső megjelenési formája egy mélyebben fekvő szenvedélyfüggőségnek, gyakran más szenvedélyformákkal együtt jelenik meg (pl. munkamániával, alkoholizmussal, evési szenvedéllyel, kapcsolati szenvedéllyel stb.).

Mínt hogy a konzumizmus rendkívül széles körben elterjedt, társadalmilag messzemenően kívánatos és provokált szenvedélyforma, gyakorlatilag valamennyien a konzumizmus hálójában vergődünk, legalábbis társfüggőkként. Ma azonban a társfüggőség is terápiára szoruló betegségnek számít.

Szenvedélyrendszernek nevezik azoknak az egymással összefonódó tényezőknek az összességét, amelyek a szenvedélykövető magatartást kiváltják és támogatják. A szenvedélybetegek mindig részei valamilyen szenvedélyrendszernek, amelybe a társfüggők és gyakran az elődök is éppen úgy beletartoznak, mint az őket körülvevő társadalmi és kulturális tényezők. A szenvedélyterápiában régóta köztudott, hogy a szenvedélybeteget csak akkor lehet meggyógyítani, ha az őt körülvevő szenvedélyrendszert is meggyógyítjuk, vagy ha ő elhagyja a rendszert. A konzumizmus esetében a szenvedélyrendszer elképesztően szerteágazó, hiszen mindenütt jelenvaló: a médiumokban (nem csupán, de különösen a reklámok révén), a tankönyvekben és az iskolai osztályokban, a szomszédokban, a kollégákban, a kiemelkedő személyiségekben. Ez a tény, valamint kulturális elfogadottsága, sőt megbecsültsége azt eredményezi, hogy nehezen lehet felismerni, és még nehezebben lehet gyógykezeltetni. A kapitalizmusnak ebbe a megszenvedélyrendszerébe születünk bele, és ebben nőttünk fel. Felnőttekként persze saját felelősségünkre veszünk részt benne, éppoly „önkéntesen”, mint a szenvedélybetegek.

Megvonás és gyógyítás – Miben állhatna a megvonás és a gyógyítás egy egész társadalom számára? A szenvedélyfüggő emberen nem lehet segíteni morális felhívásokkal („Ugyan, hagyd már abba az ivást!”), s a szenvedélyfüggő társadalmon sem lehet segíteni mértéktelenségre felhívással, szigorított környezeti etikával, és végképp nem lehet segíteni rossz lelkiismeret

keltésével. Inkább a betegség belátását kell elérni, pontosabban: a szolgaság felismerését és a szabadság utáni vágyat.

Minden szenvedélyterápiát megelőzően a legfontosabb tehát a szenvedély *felismerése és néven nevezése*, mégpedig betegségként, nem pedig morális csökként. A szenvedély és a szenvedélyrendszer érzékelését valaki így írta körül: „Látni, amit látunk, és tudni, amit tudunk.” – A szenvedélytől való sikeres megszabadulás további fontos előfeltétele, hogy a szenvedélyfüggő személy *szenvedésnyomást érezzen*, mivel ekkor a szenvedély érezhető kára nagyobb lesz, mint a kielégítésével járó kellemes érzés. – A kiszállásnak fontos motívuma lehet *a félelem* is a halálos következményekkel járó további lesüllyedéstől.

De mekkorává kell még válnia társadalmi szenvedésnyomásnak? Mennyi közlekedési-, vegyi és atomkatasztrófának kell még bekövetkeznie, milyen környezeti-, éhség-, háború- és egyéb horrorjelentéseknek kell még eljutniuk az agyunkba, mennyi áldozatot kell még szedniük a „modern” rendszerbetegségeknek, az allergiáknak, a ráknak, a reumának vagy az AIDS-nek ahhoz, hogy már ne higgyük el, „tulajdonképpen” jó dolgunk van, és hogy belássuk, egész társadalomként, kultúrkorszakként szenvedélybetegekké váltunk, és mélyre ható, átfogó terápiára van szükségünk?

Felszabadítási teológia Európa számára – A mi társadalmi rendszerünk közvetlenül nem annyira halálos, mint a latin-amerikai, de a mi függőségeink is ölnek – gondoljunk csak mozgásszenvedélyünk, az alkoholizmus, a munkamániá vagy a nikotinfüggőség sok-sok ezer áldozatára. Konzumista életmódunk azonban mindenekelőtt közvetve öl világszerte – embereket, állatokat és növényeket egyaránt, s a még mindig lehetséges „nukleáris tél”, vagy az ózonréteg további tönkretévése egyenesen a földi élet egészét fenyegeti.

Az európai teológia még nem válaszolt erre a kihívásra, ki kellene fejleszteni tehát egy „európai felszabadítási teológiát”, s annak részeként ki kellene fejleszteni az Európára vonatkoztatott „függőség-elméletet”. Ennek nem csupán szociálpszichológiai szenvedélyfüggőségünkről kellene beszélnie, hanem éppoly világosan közgazdaságtani rendszerfüggőségünkről is. A kapitalizmusnak ugyanis, mivel a tőkegyarapításra épül, és ezért rá van

utalva a mennyiségi, materiális növekedésre, muszáj kizsákmányolnia a szegény országokat, a természetet és a hazai diszkrimináltakat, és muszáj elrabolnia az eljövendő nemzedékek esélyét az életre. És micsoda kényszeresség rejlik abban az ellenvetésben, hogy semmiképpen sem szabad korlátoznunk a fogyasztásunkat, sőt, inkább még többet kell fogyasztanunk, nehogy még több munkanélküli legyen! Ez éppolyan abszurd érv, mint ha egy nikotinfüggő azt állítaná, azért muszáj dohányoznia, nehogy a cigarettekészítő munkások munkanélküliekké váljanak.

A felszabadítás gyakorlata – Európa és Amerika alternatív mozgalmi a 19. század hetvenes éveit óta kísérleteznek azzal, hogy társadalmilag és gazdaságilag is megszabaduljanak a kapitalizmus kényszereitől. Önrendelkezéssel bíró kollektív üzemek és közösségi életformák számtalan próbálkozásával, önálló létfenntartással, autómegosztással és cserekörökkel. – A sokféle szenvedélyformából való megszabaduláshoz máris számtalan önszegélyező csoport, tanácsadási központ és terápiaforma áll rendelkezésre. – A konzumizmusból való pszichikai felszabadulásnak felbecsülhetetlenül nagy szolgálatot tesznek az egyházakon belüli és kívüli spirituális csoportok és központok. Noha a meditáció nem szabadít meg automatikusan a konzumista viselkedéstől, de az igazság, az identitás és a nem-materiális valóságba gyökerezés keresése elősegíti, hogy elforduljunk „a birtoklás kultúrájának” bálványimádásától, és felépítsük „a létezés kultúráját”, a spirituális táplálék pedig a leghatékonyabb segítségnyújtás a megvonáshoz, mert minden szenvedély mögött az élet értelmének keresése rejlik.

Lenne-e alternatívája a kapitalista rendszernek, ha tényleg „el akarunk hagyni”? A kapitalizmusból való „kivonulást” nem szabad függővé tennünk attól, van-e már neve az „ígéret földjének”, és beköltözhetően ott fekszik-e rögtön a Vöröstengeter túlsó partján. Muszáj lesz átkelnünk a sivatagon, és az „egyiptomi húsos fazekakhoz” történő visszatérés éppoly ígéző lesz, mint a visszaesés minden szenvedélyfüggő számára, „az aranyborjú körüli tánc” pedig olyan hatalmas kultusz, amely ismételtelen el fog csábítani minket. De megmaradhatunk-e ott, ahol vagyunk?

Forrás: Junge Kirche, 2000/10